

Volkssturm units and the end of World War II in Liberec

Besitznachweis

Zeit			Tuchbluse	Dritthjacke
Tag	Monat	Jahr		
27	1.	45	1	1
Abgemacht				
P. H. H. H.				
2. H. H. H.				

Waffen- oder Gerätart	Zeichn.
Gewehr	830
Pistole	
Seitengewehr	
Spaten	1
Reinigungsgerät 34	
Gasmasken	1

ABSTRACT

ELIŠKA POLOPRUDSKÁ | The study focuses on the creation, organization and activities of the militia units of Volkssturm in Great Reichenberg / Liberec in 1944–1945. It will present their division into Liberec battalions and, thanks to historical sources, will describe the basic training of the conscripts and the circumstances that accompanied their arming and equipment. In connection with the advancing front, the activities of the militia will be emphasized not only within the city of Liberec, but also in the area of the Ostrau / Ostrava-Troppau / Opava or Berlin operations.

KEY WORDS

German population
military training
militia
Reichenberg / Liberec
Reichsgau Sudetenland
Volkssturm
World War II

KLÍČOVÁ SLOVA

německé obyvatelstvo
vojenský výcvik
milice
Reichenberg / Liberec
Říšská župa Sudety
Volkssturm
druhá světová válka

katedra historie, Filozofická fakulta, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Pasteurova 13, 40001 Ústí nad Labem
Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem
poloprudska.eliska@seznam.cz

Jednotky volkssturmu a konec druhé světové války v Liberci¹

ELIŠKA POLOPRUDSKÁ

1_ Studie vznikla v rámci projektu Studentské grantové soutěže UJEP Doba zlomů a proměn 1938–1948.

2_ *Erlass über die Bildung des Deutschen Volkssturmes. Die Zeit* 10, 19. 10. 1944, č. 280, s. 1.

3_ Dobrovolně přihlásit se mohly i ročníky mimo toto vymezení. Jak informuje dobová propaganda, k Volkssturmu se nechal odvést například muž ve věku 77 let z obce Nejdek na Karlovarsku. ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě*. Praha: Prostor, 2001, s. 305; KURAL, Václav – RADVANOVSKÝ, Zdeněk, et al. „Sudety“ pod hákovým křížem. Ústí nad Labem: Albis international, 2002, s. 336–337; 77-Jähriger meldet sich zum Deutschen Volkssturm. *Die Zeit* 10, 26. 10. 1944, č. 186, s. 3.

4_ SEIDLER, Franz W. *Deutscher Volkssturm: Das letzte Aufgebot 1944/1945*. Selent: Pour le Mérite – Verlag für Militärgeschichte, 2018, s. 30–51. ISBN 978-3-932381-74-4.

5_ Státní okresní archiv Liberec (dále jen SOkA Liberec), Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 106, kart. 13, Weisung Nr. 1/44, 25. 10. 1944.

6_ Výnos Adolfa Hitlera z 18. října 1944. *Erlass über die Bildung des Deutschen Volkssturmes. Die Zeit* 10, 19. 10. 1944, č. 280, s. 1.

Vojáci volkssturmu se řadí k přísaze na libereckém náměstí. V popředí dva chlapci v uniformách Hitlerjugend s nápisem „Volk ans Gewehr!“ (Lidé, do zbraně!). Krajská vědecká knihovna v Liberci, Sběrka fotografií.

„Nařizují utvořit v župách Velkoněmecké říše ze všech zbraněschopných mužů ve věku od 16 do 60 let německý volkssturm, který bude bránit půdu své vlasti všemi vhodnými zbraněmi a prostředky. Příslušníci německého volkssturmu budou během svého nasazení považováni za vojáky ve smyslu branného zákona...“²

Vydání tohoto výnosu Adolfa Hitlera ze dne 25. září 1944 bylo zoufalou snahou německého velení čelit stupňujícímu se tlaku z obou hlavních front a reálné hrozbě vstupu cizích vojsk na území říše. Tehdy se měla poslední rezervou stát domobrana, složená ze všech ve vlasti setrvávajících mužů, tedy těch, kteří dosud z nějakého důvodu nemohli být odvedeni k wehrmachtu nebo k jiným ozbrojeným složkám.³

Pomoc místního obyvatelstva v bojích využil již v polovině července 1944 jako první župní vedoucí Východního Pruska, Erich Koch. Jednalo se o jeho osobní iniciativu, která se následně stala vzorem pro jednání dalších vrcholných představitelů německých žup, ohrožených

východní frontou. Po definitivním vyjasnění oficiálního názvu domobrawy a otázky organizačního zajištění pak Berlín přistoupil v září 1944 k celorepublikovému řešení.⁴ Hitlerovým nařízením se také de facto pozastavovala činnost mužských nacionálně socialistických organizací, jejichž majetek i veškeré vybavení měly připadnout nově vzniklým jednotkám volkssturmu.⁵

V souvislosti s vůdcovým nařízením převzali velení domobrawy jednotliví župní vedoucí, kteří měli k dispozici velitele jednotlivých organizací Nacionálně socialistické německé dělnické strany (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* – NSDAP), jako Úderné oddíly (*Sturmabteilung* – SA), Ochrané oddíly (*Schutzstaffel* – SS), Nacionálně socialistický motoristický sbor (*Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps* – NSKK) a Hitlerovu mládež (*Hitlerjugend* – HJ). Inspektorem střeleckého výcviku byl jmenován štábní šéf SA Wilhelm Schepmann, zatímco za vyzbrojení, vystrojení, výcvik a vojenskou organizaci německého volkssturmu odpovídal říšský vůdce SS.⁶

V Říšské župě Sudety byl velením volkssturmu pověřen župní vedoucí Konrad Henlein⁷, který zmocněncem pro zformování domobraný ustanovil svého blízkého spolupracovníka a přítele Franze Maye.⁸ V každém okrese župy se pak nacházelo okresní štábní velení (*Kreisstabsführung*), sestávající přibližně ze třinácti osob, v jejichž čele stál odpovědný velitel. Každý okres se dělil na jednotlivé prapory podle oblastí. Konkrétně liberecký okres tvořilo celkem osmnáct praporů volkssturmu. Kromě devíti libereckých praporů se jednalo o jednotky z Hrádku nad Nisou, Chotyně, Chrastavy, Horní Chrastavy, Mníšku, Stráže nad Nisou, Vratislavic nad Nisou – Proseče a Hodkovic nad Mohelkou (tento prapor zahrnoval i oblasti Osečná, Dolánky, Český Dub, Družcov, Heřmanice, Dlouhý Most). Součástí byl rovněž samostatný prapor z příslušníků Hitlerjugend.⁹

Registrace mužů do jednotlivých praporů

Povolávací rozkazy volkssturmu se týkaly všech alespoň trochu zbraně schopných německých mužů s výjimkou těch, kteří byli podle rasových zákonů označeni za míšence prvního stupně či setrvali v manželství se ženou židovského původu. Od služby ve volkssturmu byli dále osvobozeni duchovní, protektorátní příslušníci nebo „politicky nespolehliví“ němečtí muži.¹⁰ Lidský potenciál nacistického Německa byl v té době nicméně značně vyčerpán, proto stanuli v řadách domobraný zejména staří muži či naopak mladíci bez bojových zkušeností. Těm se mělo dostat jen nejnútějšího výcviku, kdy zcela odpadla

pořádková cvičení, drill i jiné formy okázalosti. Podstatnou se měla stát jen disciplína a efektivnost.¹¹ Tomu odpovídal také jednoduchý systém pěti hodnot, obsahující stupně Volkssturm-Mann, Gruppenführer, Zugführer, Kompanieführer a Bataillonsführer.¹² Velitelé se rekrutovali nejčastěji z řad důstojníků organizací NSDAP nebo jiných politicky spolehlivých osobností. Lze mezi nimi proto nalézt dřívější velitele jednotek SA a SS, vysoké úředníky či veterány z první světové války.¹³

Přihlášení do jednotek volkssturmu proběhlo v celé župě jednotně 28.–30. října 1944.¹⁴ Muži se registrovali dle trvalého bydliště, přičemž v Liberci bylo pro tento účel zřízeno osmnáct ohlašovacích stanic na služebnách

⁷ Jisté zkušenosti s organizací branného výcviku získal župní vedoucí Konrad Henlein již ve dvacátých letech, kdy byl činný ve Svazu německých turnerů (DTV) a snažil se o jeho duchovní přeměnu v národně uvědomělé bojové a výchovné hnutí. Státní oblastní archiv v Litoměřicích [dále jen SDA Litoměřice], Databáze *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety*, heslo: Konrad Henlein.
⁸ Na podzim 1938 se Franz May přihlásil do Sudetoněmeckého freikorpsu a téměř ihned po připojení československého pohraničí k Německu byl jmenován SA Gruppenführerem. Několikrát stanul na frontě a měl bohaté vojenské zkušenosti.

SDA Litoměřice, Databáze *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety*, heslo: Franz May. ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě*, s. 305; Der Deutsche Volkssturm im Sudetenland. Die gaugültigen Durchführungsbestimmungen zum Erlass des Führers. *Die Zeit* 10, 19. 10. 1944, č. 280, s. 3.

⁹ SDA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 88, kart. 13, Erfassungsergebnis des Deutschen Volkssturmes, 1. 11. 1944.

¹⁰ Češi mohli být přijati pouze pod podmínkou, že „se znají k německví“ a jsou držiteli zbrojního pasu. SDA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 106, kart. 13, Weisung Nr. 2/44, 27. 10. 1944; SDA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 89, kart. 13, Anordnung, 10. 1. 1945.

¹¹ Jedním z opatření, jež mělo podpořit disciplínu příslušníků volkssturmu, bylo vytvoření vlastních přísných zákonů, stejně tak jako stanného soudu, který hrozil všem, kdo se k povinnému odvodu nepřihlásí. SDA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 82, kart. 13, Gliederung des Deutschen Volkssturmes, 2. 11. 1944; Alle Männer von 16 bis 60 Jahren. *Die Zeit* 11, 23. 2. 1945, č. 46, s. 2.

¹² Nejmenší jednotkou volkssturmu bylo družstvo (*Gruppe*), které tvořilo až devět mužů, tři až čtyři družstva tvořila četú (*Zug*), tři nebo čtyři četý tvořily rotu (*Kompanie*) a čtyři rotý utvářely prapor (*Bataillon*). MAMMACH, Klaus. *Der Volkssturm*. Berlin: Akademie-Verlag, 1981, s. 35. SDA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 82, kart. 13, Gliederung des Deutschen Volkssturmes, 2. 11. 1944.

¹³ Příkladem takovýchto velitelů volkssturmu v Liberci jsou SA-Obertruppführer Ferdinand Kahl (SA Sturm 4/94 Ruprechtice), SA-Sturmführer Karl Lüpert (SA Sturm 12/94 Liberec), SA-Obertruppführer Johann Anderle (SA Sturm 1/102 Liberec), SA-Truppführer Alfred Urbanek (Na 1/94 Liberec) či SA-Truppführer Wilhelm Soukup (Pi 94 Liberec). Průměrný věk velitelů praporů ve Velkém Liberci byl 46 let. SDA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 106, kart. 13, Weisung Nr. 1/44, 25. 10. 1944; SDA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 88, kart. 13, Erfassungsergebnis des Deutschen Volkssturmes, 1. 11. 1944.
¹⁴ KURAL, Václav – RADVANSKÝ, Zdeněk, et al. „Sudety“ pod hákovým křížem, s. 336–337.

označení praporu	jméno velitele	počet dospělého mužstva
Ruprechtice	Ferdinand Kahl	1 147
kasárna – přehrada	Hans Erwin Feix	1 076
Staré Město – Na Hradbách	Dr. Anton Kreissl	930
Keilův vrh – Růžodol	Josef Krause	850
Jeřáb – nádraží	Karl Lüpert	858
Rochlice – Kristiánov	Josef Hlabich	961
Starý Harcov	Theodor Keil	939
Vesec, Doubí, Pilínkov, Horní a Dolní Hanychov	Josef König	1 011
Horní Růžodol – Janův Důl	Gustav Flögel	889
Celkem		8 661

15_ Registrace proběhla v sobotu 28. října od 15 do 21 hodin, v neděli 29. října od 8 do 16 hodin a v pondělí 30. října od 17 do 22 hodin na osmnácti služebnách po celém Liberci. Der Deutsche Volkssturm im Sudetenland. Die gaugültigen Durchführungsbestimmungen zur Erlass des Führers. *Die Zeit* 10, 19. 10. 1944, č. 280, s. 3; Die Aufstellung des Volkssturms beginnt. *Die Zeit* 10, 28. 10. 1944, č. 288, s. 3.

16_ SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 106, kart. 13, Volkssturmsstrafgerichtsordnung, 30. 1. 1945.

17_ SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 88, kart. 13, Erfassungsergebnis des Deutschen Volkssturmes, 1. 11. 1944; ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě*, s. 305.

18_ Originály písemné kartotéky byly uloženy u vedoucích místních skupin a neměl k nim přístup ani velitel praporu. Pokud chtěl velitel nahlédnout do karty příslušníka volkssturmu, mohl si vyžádat pouze její opis. SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 79, kart. 12, Seznam členů domobrany – Hrádek nad Nisou.

19_ Vojenské knížky měly obsahovat dle možností i fotku s podpisem. SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 97, kart. 13, Soldbücher für den Deutschen Volkssturm, 2. 11. 1944; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 97, kart. 13, Ausstellung von Soldbüchern des Deutschen Volkssturmes, 9. 12. 1944.

20_ SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 97, kart. 13, Erkennungsmarken, 2. 11. 1944.

21_ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě*, s. 31.

22_ Více k obecné kategorizaci Volkssturmu SEIDLER, Franz W. *Deutscher Volkssturm*, s. 81–95.

Name: Böser		Vorname: Paul		Geburtsjahr: 1888 Tag/Monat: 3.11.	
Geburtsort: Bielau Kr. Neisse		Beruf: SA Führer und Reitlehrer		Arbeitgeber: SA der NSDAP	
Familienstand: ledig, verheiratet, verwitwet, geschieden (Zutreffendes unterstreichen)		Kinder:		Arbeitgeber: SA der NSDAP	
Wohnort: (wo polizeilich gemeldet) Oberrosental		Straße: Beim Gut		NSDAP-Kreis: Reichenberg	
H.-Nr.:		Als Untermieter bei:		Zuständige Ortsgruppe: Oberrosental (Auch für Nicht-Pg.)	
Ldkr.:		Mitglied der NSDAP: ja		Aktiv tätig als: Polit. Leiter, SA, SS, NSKK, NSFK-Mann, Hitler-Junge (Zutreffendes unterstreichen)	
Mitgl.-Nr.: 136006		Eintrittsdatum: 23.9.29		Dienstgrad in der Partei: SA Sturm Obersturmf.	
Wehrpaß-Nötig: ja - nein		UK-gestellt? Grund: k.v.		Dienststellung:	
Letzter milit. Untersuchungsbefund: k.v.		Wehrdienst: Alte Wehrmacht (Österreichische Armee, tschech. Heer, Reichswehr) von 4.8.14. bis 6.6.19		Milit. Dienstgrad: Wachtmeister	
Militärische Ausbildung: Landgranate, Pistole, Gewehr 98, IMG, sMG, PaK, Granatwerfer usw.		Waffengattung: Artillerie		Letzte milit. Dienststellung:	
				Auszeichnungen: EK II, Würt. Tapferk. Med. Kriegsverd. Kr. II	
				Verwundungen: Träger des SA-Wehrabzeichens: ja - nein	

Personální karta příslušníka volkssturmu Paula Bösera z Liberce. Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde, Deutscher Volkssturm Reichenberg-Personalunterlagen.

NSDAP dle místní příslušnosti k jednotlivým praporům. Odvod se konal nejprve pro ročníky 1884–1928 a budoucí příslušníci domobrany si s sebou museli přinést ohlašovací list trvalého pobytu, případně zbrojní pas a jiné vojenské dokumenty.¹⁵ Pokud by některý rekrut neuposlechl povolávací rozkaz a nedostavil se k evidenci, mělo tuto záležitost převzít gestapo.¹⁶

V Říšské župě Sudety bylo tímto způsobem zaevidováno 300 000 bojeschopných branců. V okrese Liberec dosahoval početní stav domobrany k 1. listopadu 1944 celkem 16 517 mužů včetně 1 027 mladíků. Jednalo se o 918 členů ve věku 16–18 let, 15 405 mužů ve věku 19–60 let, dále 74 starších dobrovolníků, 109 mladších dobrovolníků a 11 příslušníků z řad zahraničních pracovních sil.¹⁷

V samotném Velkém Liberci bylo vytvořeno devět praporů podle městských částí, ve kterých bylo organizováno 8 661 branců.

Příslušníci domobrany všech jednotek podléhali přísné evidenci, jež zaznamenávala nejen běžné údaje, ale zejména informace o vzdělání, absolvovaných zkouškách, týdenním počtu hodin v zaměstnání, údaje o příslušnosti k některé z organizací NSDAP, zvláštních

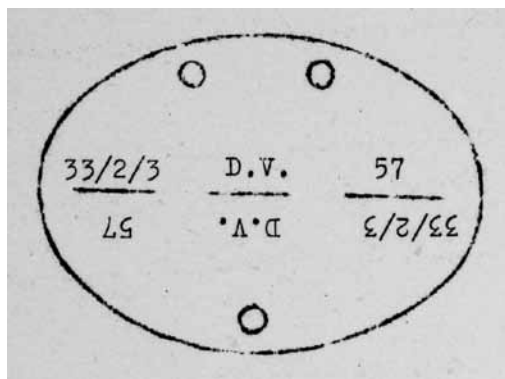
dovednostech (například řidičské oprávnění, znalost cizích jazyků, Morseovy abecedy, psaní na stroji, těsnopisu, absolvovaný výcvik protiletectvé ochrany nebo sanitní služby) a v neposlední řadě informace o případném vlastnictví zbrojního průkazu nebo vykonané vojenské službě.¹⁸ Část informací pak byla zaznamenána i do speciální vojenské knížky sloužící členům volkssturmu jako osobní doklad.¹⁹ V rámci evidence měli příslušníci domobrany obdržet také identifikační známky s příjmením, osobním číslem a označením jednotky.²⁰

Zajištění jednotek volkssturmu vzhledem k jejich úkolům

Ačkoli byla primárním úkolem jednotek volkssturmu obrana vlasti, zahrnovala jejich činnost i práce pomocné, tedy zabezpečení konvojů uprchlíků, bezpečnostní hlídky nebo ochranu polí proti krádežím zemědělských plodin.²¹ Z toho důvodu došlo k rozdělení mužstva na čtyři skupiny (*Aufgebote*) podle náročnosti úkolů.²² První skupinu tvořili všichni bojeschopní příslušníci ročníků 1884–1924, kteří nezastávali důležité funkce ve vlasti

Fernsprecher des Arbeitgebers:	privat:
Amt: SA Gruppe Sudeten	Amt:
Rufnummer: 2144-48	Rufnummer:
Angehöriger der Luftschutzwacht: (Feuerlösch-, Entgiftungs[Gasabwehr]-Dienst, Instandsetzungs-Dienst, L.-S.-Sanitäts-Dienst, L.-S.-Veterinär-Dienst), Stadt- u. Landwacht, Heimatflak, Polizei, des Werklufschutzes, Postschutzes, Bahnschutzes, motoris. Soforteinsatzes d. NSKK.	
tätig als:	entfällt
ist: Radfahrer, Kraftfahrer, (Motorrad, PKW, LKW), Reiter, Skiläufer (unterstreichendes unterstreichen)	
Zum Volksturm gemustert am: 194	Befund:
Zum Volksturm eingezogen am: 194	Einheit (Kompanie):
Verwendung im Volksturm:	
Veränderungen (Ausscheiden, Änderung des Wohnortes usw.):	

Personální karta příslušníka volkssturmu Paula Bösera z Liberce. Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde, Deutscher Volkssturm Reichenberg-Personalunterlagen.

Vzor identifikační známky vojáka domobrany. SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec.

a byli tedy schopni soustavného nasazení až k hraničním župy po dobu delší než tři dny. Druhá skupina zahrnovala muže zastávající důležité funkce, kteří měli plnit spíše lokální úkoly nepřesahující prostor okresu. Třetí skupina pak zahrnovala nejmladší členy narozené v letech 1926–1929 bez dosavadních zkušeností v aktivní vojenské službě, zatímco skupina čtvrtá slučovala ostatní muže nehodící se k bojovému nasazení.²³

Podle náročnosti úkolů a zátěže bylo odstupňováno i zabezpečení jednotek proviantem. Pokud muži volkssturmu bojovali po boku pravidelných jednotek armády, získali nárok na péči, stravu, služné a příspěvek na zajištění domácnosti, podobně jako vojáci wehrmachtu.²⁴ Nárok na proviant vznikl domobrancům i při službě delší než tři dny na území župy, kdy se jim mělo dostat podobných přiděľů jako v případě armády.²⁵ Zcela samostatně si ovšem museli zajistit potraviny během krátkodobého nasazení, přičemž jim nebyl uznán ani nárok na příspěvek pro domácnost.²⁶

Značně problematickým se stalo zajištění výstroje pro volkssturm, kterou si musel každý příslušník sehnat buď svépomocí, nebo ze skladů organizací NSDAP.²⁷ Naříze-

23_Dobrovolníci starší 60 let mohli být na vlastní žádost přefazeni do čtvrté skupiny, v přímém bojovém nasazení se ale nesměli ocitnout ani příslušníci ročníků 1928 a mladších. SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 1, Einsatz der Aufgebote des Deutschen Volkssturms, 24. 11. 1944; SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 33/45, Volkssturmpflichtige Jahrgänge, 20. 3. 1945; SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 33/45, Volkssturmpflichtige Jahrgänge, 20. 3. 1945; SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 38/45, 10. 4. 1945; SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 1. Einsatz der Aufgebote des Deutschen Volkssturms, 24. 11. 1944; SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 97, kart. 13, Heranziehung zum Deutschen Volkssturm, hier Eingliederung in das 2. Aufgebot, 5. 12. 1944; SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 97, kart. 13, Gliederung des Deutschen Volkssturmes in Sondereinheiten und nach Aufgeboten.

24_Služné u těchto členů domobrany činilo 1 RM denně. Wehrsold im Volkssturm-Einsatz. Die Zeit 11, 25. 1. 1945, č. 21, s. 3.

25_Ještě 3. května 1945 byly stanoveny přiděly pro členy volkssturmu při mírné zátěži (například při výcviku), které se příliš nelišily od podmínek wehrmachtu. Muži měli denně nárok na 500 g chleba, týdně 640 g masa, 190 g tuků (62 g másla, 94 g margarínu, 34 g sádla), 70 g marmelády, 70 g medu, 125 g sýra nebo 250 g tvarohu, 115 g cukru, 63 g kávové náhražky, 0,8 l mléka, 3,5 kg brambor a 6 g koření. Nicméně ani v případech delšího nasazení přiděly většinou nedorazily a příslušníci domobrany se tak museli o sebe postarat sami. SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 103, kart. 13, Verwaltungsbefehl Nr. 23/45, 3. 5. 1945; SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 105, kart. 13, Verpflegung des Volkssturms, 5. 3. 1945.

26_SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 105, kart. 13, Verpflegung des Volkssturms, 5. 3. 1945.

27_Prvkem, který měl německou domobranu vizuálně sjednotit, byla pouze páska s označením „Deutscher Volkssturm-Wehrmacht“ a polní čepice. SOkA Liberec, Domobrana – okresní

vedení Liberec, inv. č. 89, kart. 13, Armbinden des Deutschen Volkssturmes, 2. 11. 1944; SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 9/45, Haussammlung des Deutschen Volkssturms für das Volksoffer am 20. 1. 1945, 13. 1. 1945.

28_SOkA Litoměřice, SA Skupina Sudety, inv. č. 8, kart. 5, Verwaltungsbefehl Nr. 3, Abgabe SA-eigener Sachwerte an den Deutschen Volkssturm, 25. 1. 1945.

29_Volkssturm sammelt für das „Volksoffer“. Die Zeit 11, 14. 1. 1945, č. 13, s. 3.

30_Der Volkssturm sammelt am 20. Jänner. Die Zeit 11, 19. 1. 1945, č. 18, s. 3; „Volksoffer“ und Volkssturm-Ausrüstung. Was für den Volkssturm des Sudetenlandes noch dringend benötigt wird. Die Zeit 11, 24. 1. 1945, č. 21, s. 3.

31_Německé úřady počítaly s návratem zbraní původním majitelům po skončení války, což bylo ošetřeno pečlivým soupisem včetně čísla zbraně. Za poškozenou nebo ztracenou výzbroj měla být stanovena náhrada. Odevzdat svoji zbraň nebyli povinni pouze lesníci, v případě české menšiny se preferovalo dobrovolné odevzdání zbraní. SOkA Liberec, Archiv města Hrádek nad Nisou, inv. č. 664, kart. 36, Volkssturm – Ausrüstung mit Waffen, 13. 10. 1944.

32_SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 18/45, Bataillonsnummern, 1. 2. 1945.

33_SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 92, kart. 13, Reiterzüge im Deutschen Volkssturm, 1. 12. 1944.

Titulní strana vojenské knížky příslušníka volkssturmu.

Krajská vědecká knihovna v Liberci, Sbírká varia.

ním z 25. ledna 1945 tak bylo příslušníkům domobrany vydáno proti potvrzení veškeré dostupné oblečení i výstroj, batohy, deky, vaříče, chlebníky, polní lahve nebo jídelní přístroje. Pro potřeby domobrany sloužily i zbylé předměty, za léta pilně nashromážděné velením místních organizací, jako zpravodajské přístroje, nářadí, lyže či jízdní kola.²⁸ Stále silící nedostatek oblečení a vojenského materiálu si nicméně vybral svoji daň v celé německé společnosti. Dne 20. ledna 1945 dopoledne proběhla v souvislosti s vystrojením domobrany v sudetské župě speciální sbírka, při které příslušníci volkssturmu, wehrmachtu a HJ prohledávali domácnosti s cílem nalézt cokoli, co mohlo být použito jako výstroj.²⁹ Zabaveny byly zejména dosud neodevzdané části oblečení, tkaniny, rukavice, helmy nebo jiné ochrany hlavy, chrániče na uši, holínky, boty, některé hrnce, dalekohledy nebo kompasy.³⁰ Své upotřebení u volkssturmu našly i lovecké zbraně a k nim patřící munice soukromých německých vlastníků, kteří je museli odevzdat na nejbližší četnické stanici.³¹

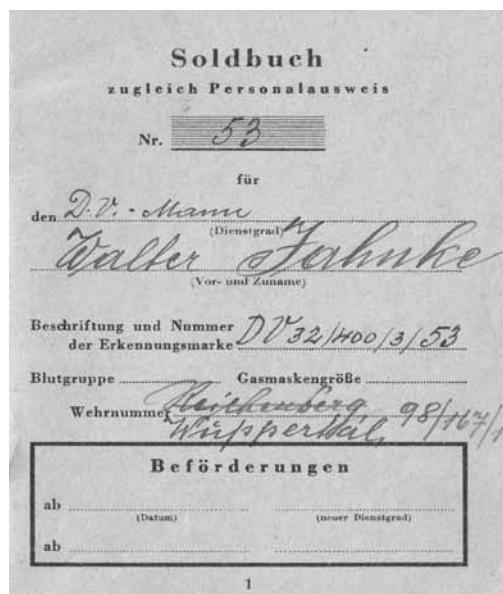
Speciální jednotky volkssturmu

V rámci domobrany vzniklo v okrese Liberec také několik speciálních jednotek, a sice jízdní, zpravodajské, ženijní a sanitní, jež svým fungováním přímo vycházely z organizace, členstva i směrnic SA a byly podřízeny praporu pro zvláštní jednotky.³² V Říšské župě Sudety vzniklo celkem 65 jízdních čet domobrany, přičemž vedoucím měl být zvolen nej kvalifikovanější příslušník v oblasti chovu koní a péče o ně, například některý místní sedlák. Členy jednotek se pak mohli stát ti jezdci, kteří vlastnili koně, nebo je měli alespoň k dispozici.³³ V okrese Liberec byla vytvořena pro potřeby volkssturmu jedna jízdní četa o síle

Vojenská knížka člena domobrany s místem pro fotografii a nezbytnou podobiznou Adolfa Hitlera.

Krajská vědecká knihovna v Liberci, Sbírká varia.

Vojenská knížka s jménem příslušníka volkssturmu. Krajská vědecká knihovna v Liberci, Sbírká varia.

Tento člen volkssturmu získal do výzbroje pouze pušku, jeden rýč a plynovou masku.

Krajská vědecká knihovna v Liberci, Sbírká varia.

28 mužů se sídlem v hlavním městě župy, jejímž velitelem se stal Johann Anderle.³⁴

Při domobraně měly fungovat i zpravodajské jednotky, a to vždy jedna rota při každém okresu, které v ideálním případě velel důstojník dosavadních SA zpravodajských rot.³⁵ Řadoví členové se pak rekrutovali ponejvíce z profesí typu elektrikář, mechanik, telegrafista, telefonista či mužů proškolených v rámci speciálních kurzů.³⁶ V okrese Liberec došlo ke zřízení jedné zpravodajské roty o počtu 99 mužů v čele s velitelem Alfredem Urbankem.³⁷

Největší speciální jednotku volkssturmu pak v Liberci tvořil ženijní oddíl, zahrnující tři rotu.³⁸ Zde se měli primárně organizovat bývalí příslušníci ženijních jednotek SA a Technische Nothilfe, dále zedníci a stavební mistři, zedníci, tesaři, truhláři, zámečníci a jiní řemeslníci.³⁹ Ženijní jednotka byla u domobrany zvlášť ceněna, neboť její příslušníci měli z důvodu svých profesních zkušeností velký podíl při řízení opevňovacích prací a budování protitankových zátarasů. Funkce velitelů ženijních oddílů pak vykonávali Wilhelm Soukup, Franz Nick a Ernst Kaulfersch.⁴⁰

Poslední z uvedených speciálních jednotek byla sanitní rota v Liberci, sdružující lékaře, lékárníky, drogisty a bývalé členy Německého červeného kříže tak, aby měl každý prapor k dispozici vlastního lékaře a každá rota alespoň jednoho zdravotníka.⁴¹ K výcviku obdržely sanitní jednotky veškeré zdravotnické vybavení dosavadních organizací NSDAP i Německého červeného kříže.⁴²

Základní výcvik

Po zformování jednotek německé domobrany bylo přistoupeno k základnímu výcviku, jenž se lišil dle předpokládaného zařazení. Velitelé praporů a rot absolvovali devítidenní školení v říši, zatímco ostatní nižší velitele čekaly týdenní kurzy ve vojenském prostoru v Milovicích u Prahy nebo lokální víkendová školení přímo v libereckých kasárnách pod záštitou zkušených důstojníků a poddůstojníků wehrmachtu.⁴³ Školení se konala přibližně od listopadu 1944 až do posledních válečných dní v květnu 1945 a jejich absolvování bylo, i přes častou nelihost zúčastněných, povinné.⁴⁴ Takto poučení velitelé poté měli vést základní výcvik řadových mužů volkssturmu. Ten probíhal formou pravidelných pětihodinových neděl-

ních služeb vždy dvakrát v měsíci. Minimální teoretické znalosti si pak měli domobrancí osvojit během večerní výuky ve všedních dnech. V souvislosti s blížící se frontou byl výcvik omezen na minimum a orientován na základní vojenské dovednosti zahrnující střelbu vleže bez podpěry či hod granátem ve všech polohách.⁴⁵ Zvláštní důraz byl kladen rovněž na to, aby se muži seznámili s používáním pancéřové pěsti.⁴⁶ Dále si museli domobrancí osvojit orientaci v terénu a jeho popis, pozorování či hlášení.⁴⁷ Specifickou formu výcviku tvořily i povinné osvětové filmy.⁴⁸

34_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 12/45, Aufstellung eines Reiterzuges, 15. 1. 1945.

35_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 101, kart. 13, Nachrichtenwesen im Deutschen Volkssturm, Gau Sudetenland, 1. 12. 1944.

36_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 106, kart. 13, Weisung Nr. 1/44, 25. 10. 1944.

37_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 13/45, Aufstellung einer Nachrichtenkompanie, 15. 1. 1945.

38_Jednu ženijní rotu tvořilo 149 mužů. SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 17/45, Aufstellung von Pioniereinheiten, 30. 1. 1945.

39_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 106, kart. 13, Weisung Nr. 1/44, 25. 10. 1944.

40_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 17/45, Aufstellung von Pioniereinheiten, 30. 1. 1945; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 97, kart. 13, Pionierwesen im Deutschen Volkssturm-Gau Sudetenland, 27. 11. 1944.

41_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 106, kart. 13, Weisung Nr. 1/44, 25. 10. 1944; Zweckmäßige Ausrüstung des Volkssturms. *Gablonzer Tagblatt* 53, 2. 12. 1944, č. 285, s. 3.

42_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 11/45, Aufstellung einer Sanitätskompanie, 15. 1. 1945; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 15/45, 19. 1. 1945; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 92, kart. 13, Sanitätswesen im Deutschen Volkssturm, 1. 12. 1944.

43_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl über Volkssturmlahrgänge, 3. 12. 1944; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 4/44, 14. 11. 1944; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 6/44, Ausbildungslehrgänge am Truppenübungsplatz Milowitz bei Prag, 17. 11. 1944.

44_Zmíněné víkendové kurzy v libereckých kasárnách se konaly vždy pro 120 mužů, přičemž své zástupce musel vyslat každý prapor z okresu Liberec. Zejména na jaře 1945 však docházelo poměrně často k nenaplnění kurzu, neboť účastníci vůbec nedorazili. Příkladem je školení z poloviny dubna 1945, na něž nepřišla až polovina ohlášených. SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl 46/45, 22. 4. 1945; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 16/44, 11. 12. 1944.

45_Pro účely výcviku a služby používal volkssturm zbraně a munici jednotek SA, přičemž se dbalo o maximální úsporu střeliva. Materiál musel být vždy po skončení služby vrácen. SGA Litoměřice, SA Skupina Sudety, inv. č. 8, kart. 5, Verwaltungsbefehl Nr. 44, Kleinkalibergewehre und Munition für die Ausbildung des Deutschen Volkssturms, 4. 12. 1944.

46_Pro tento druh cvičení se vše doporučovalo odolné oblečení v horším stavu a vždy pevná obuv. Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, Volkssturm Prag [nezpracovaný fond], Panzerfaustlehrgang in Prag, 10. 2. 1945.

47_Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, Volkssturm Prag [nezpracovaný fond], Dienstplan Nr. 4 für die Ausbildung im Februar 1945. Die Organisation des Volkssturmes. Die Partei das Rückgrat des Aufbaues/Fronterfahrene Soldaten an der Spitze. *Die Zeit* 10, 19. 10. 1944, č. 280, s. 3; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Ausbildungsbefehl, 13. 11. 1944.

48_Lehrfilmvorführungen für den Volkssturm. *Die Zeit* 11, 7. 1. 1945, č. 6, s. 3.

Celá akce se těšila značnému mediálnímu zájmu, který se NSDAP snažila propagandisticky patřičně využít. Přísahu domobrany dokumentovalo několik fotografií, z nichž někteří zaujali strategickou pozici na vyvýšené ploše Metznerovy kašny. Přítomen byl také kameraman. Krajská vědecká knihovna v Liberci, Sběrka fotografií.

49_KURAL, Václav – RADVANOVSKÝ, Zdeněk, et al. „Sudety“ pod hákovým křížem, s. 339; Beurlaubung von Schülern zur Ausbildung im Deutschen Volkssturm. *Gablonzer Tagblatt* 53, 4.–5. 11. 1944, č. 261, s. 3.

50_Náhradní přísaha pro ty, kteří se z vážných důvodů nemohli dostavit, se konala 30. ledna. 1945. SOkA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl Nr. 14/45, 19. 1. 1945.

Světónázorové a bojové proškolení však bylo připraveno i pro mládež z Hitlerjugend. Pro tyto účely sloužily takzvané „branně utužovací“ výcvikové tábory na území župy i mimo ni, budované od počátku roku 1945. Kurzy zde trvaly čtyři až šest týdnů a vedením byli pověřeni instruktoři z řad důstojníků či poddůstojníků SS i wehrmachtu, stejně jako starší vedoucí Hitlerjugend.⁴⁹

Slavnostní přísaha domobrany

Slavnostní přísaha volkssturmu se v Říšské župě Sudety konala jednotně v neděli 12. listopadu 1944 ve spojení s připomínkou padlých z 9. listopadu 1923.⁵⁰ V okrese Liberec se tento akt uskutečnil hned na několika místech, a to na náměstí ve Stráži nad Nisou, Českém Dubu, Chrástavě, Hrádku nad Nisou a v Liberci. V hlavním městě župy se přísahy povinně účastnily všechny prapory Velkého Liberce včetně jednotek z Vratislavic nad Nisou, Proseče nad Nisou a dvou rot Hitlerjugend. Velitelé a poddůstojníci měli zaručit, že domobranci budou schopni jednotně provádět nezbytná pořadová cvičení,

zejména nástup, odchod, pochod a pozdrav. Z reprezentativních důvodů se ale nemohli účastnit přísahy v uniformě, neboť by její nekompletnost a nesourodost nevzbuzovala dobrý dojem. Domobranci si tak směli ponechat své civilní šaty, opatřené pouze páskou a unifikovanou polní čepicí. Jednotky volkssturmu nastoupily na náměstí před radnicí v 9:30 dopoledne za zvuků písně Egerländer Marsch a s vlajkami libereckých SA Sturmů. Poté přešel jejich řady župní vedoucí Konrad Henlein a přijal hlášení velitelů praporů. Po společně zazpívané bojové písni „Heilig Vaterland“ následovaly krátké proslovy Franze Maye, zástupce wehrmachtu a Konrada Henleina, které oddělovalo víření bubnů. Po písni „Vater, ich rufe Dich“ slavnost pokračovala krátkým proslovem jednoho z velitelů praporu a poté následovala samotná přísaha, kdy na pokyn „Volkssturm, stillgestanden! Verteidigungskommando marsch!“ vystoupili tři nejmladší a tři nejstarší členové volkssturmu, položili pravou ruku na vlajku a vyslovili slib:

„Skládám před Bohem tuto svatou přísahu, že budu bezpodmínečně věrný vůdci Velkoněmecké

Velitelé jednotlivých praporů zdraví župního vedoucího Konrada Henleina v doprovodu SA Gruppenführera Franze Maye a dalších důstojníků. Krajská vědecká knihovna v Liberci, Sběrka fotografií.

Na tribuně řečníků se během přísahy vystřídalí zástupci NSDAP, Wehrmachtu i SA. Promluvit měl také okresní velitel domobrany. Krajská vědecká knihovna v Liberci, Sběrka fotografií.

51_SOKA Liberec, Domobrana
– okresní vedení Liberec, inv. č.
90, kart. 13, Anordnung Nr. 3/44.
Vereidigung, 4. 11. 1944.

Příslušníci domobrany mají společně zpívat písně nacionálního socialismu. Se zaujetím tak činí však jen někteří z nich. Krajská vědecká knihovna v Liberci, Sběrka fotografií.

Konrad Henlein a Franz May mluví k mužům volkssturmu. Pro větší dramatickosti byly jednotlivé proslovy odděleny vířením bubnů. Krajská vědecká knihovna v Liberci, Sběrka fotografií.

říše, Adolfu Hitlerovi. Slibuji, že budu statečně bojovat za svoji vlast a raději zemřu, než abych zradil svobodu a sociální budoucnost svého národa.“

Závěrem znovu přistoupil k řečnickému pultu župní vedoucí, který slavnost uzavřel slibem věrnosti až do smrti a prosbou, aby Prozřetelnost požehnala jejich boji. Následoval pozdrav vůdci a některé národní písně. Na samý závěr se uskutečnila přehlídka domobrany, jejíž členové se z náměstí vydali směrem na dnešní Husovu ulici.⁵¹

Co si zúčastnění muži domobrany a přihlížející obyvatelé Liberce mysleli, se dnes můžeme jen domnívat. Z dochovaných fotografií je jisté, že se tohoto slavnostního aktu zúčastnila široká veřejnost a událost byla ve středu mediálního zájmu. Mezi davem lze rozpoznat několik lidí, kteří spontánně zvedají pravici a zdraví procházející vojáky německým pozdravem. S nadsázkou však lze říci, že tváře přítomných domobranců neoplývají nadšením a je v nich spíše patrný strach z nejisté budoucnosti.

Budování protitankových zátarasů a realita volkssturmu v Liberci

Po splnění přísaze se muži volkssturmu naplno pustili do plnění svěřených úkolů, tedy zejména do opevňovacích a stavebních prací, střežení a vyklízení objektů, ochrany německého obyvatelstva nebo kupříkladu zajištění válečných zajatců.⁵² K vyostření situace došlo v lednu 1945, kdy se v rámci viselsko-oderské operace Rudé armády fronta přiblížila natolik, že Říšská župa Sudety i Protektorát Čechy a Morava přestaly platit za bezpečné území a ocitly se v operační oblasti skupiny armád Střed pod vedením generálplukovníka Ferdinanda Schörnera.⁵³ V obavě před nadcházejícím útokem Rudé armády tak začaly jednotky domobrany v polovině února 1945 z rozkazu Konrada Henleina budovat protitankové zátarasy v celé říšské župě Sudety na přesně stanovených místech.⁵⁴ Na jejich zhotovení se měly podílet všechny v boji nenasazené jednotky, zejména ty neozbrojené, přičemž byly vojensky podřízeny příslušnému Wehrkreis-kommandu. Maximálně se měli zapojit také uprchlíci z jiných částí říše a cizónárodní pracovní síly.⁵⁵ Zátarasy se nejčastěji budovaly na hlavních silnicích a skládaly se

ze dvou částí. Nejdůležitější byl stabilní a pevný hlavní protitankový zátaras, který tvořil nejčastěji kvádř z kmenů, jehož vnitřní prostor byl vyplněn hlínou či pískem. Tato závora přetínala silnici a průjezd byl možný pouze zúženým prostorem uprostřed. V případě nebezpečí se dala rychle uzavřít. Aby to bylo možné, nacházel se před hlavním zátarasem ještě tak zvaný předzátaras, který měl přijíždějící obrněnce krátce zdržet.

„Předzátaras nesmí mít žádnou trvalou hodnotu, slouží pouze k získání času. Může jej tvořit pásový řetěz, T-miny ve spojení s atrapami, které zároveň zabrání, aby bylo vidět hlavní zátaras. Pokud nejsou k dispozici opravdové miny, postačí ke krátkému zdržení vyrobit makety ze dřeva. Vhodné je také použití na ulici ležící deky a pytle, hromady šterku či slámy. Tyto atrapy budou mimořádně účinné ve spojení s napodobením protitankové závory z latí, překrytých kletím nebo pytlovinou.“⁵⁶

Stavba probíhala rychle a nejspíše i částečně živelně, neboť ačkoli měly práce na opevnění skončit 10. dubna, bylo už 19. února 1945 hlášeno dokončení 75–100 % zátarasů, a to i v místech, kde to velení přímo nenařídilo.⁵⁷

O činnosti svých jednotek pak velitelé podávali nejen

52_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl 40/45, Verwendung des Deutschen Volkssturm, 6. 4. 1945.

53_Dějiny druhé světové války 1939–1945, 9. svazek. Praha: Naše vojsko, 1981, s. 77–85.

54_Volkssturm baut Sperren. Die Zeit 11, 11. 2. 1945, č. 36, s. 3.

55_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Einsatz des Deutschen Volkssturms, 20. 1. 1945.

56_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 89, kart. 13, Bau von Panzersperren und Kampf um sie, 4. 2. 1945.

57_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 84, kart. 13, dopis velitele Standarty Hellriegela, 19. 2. 1945; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 85, kart. 13, Panzersperrenbau, 4. 4. 1945.

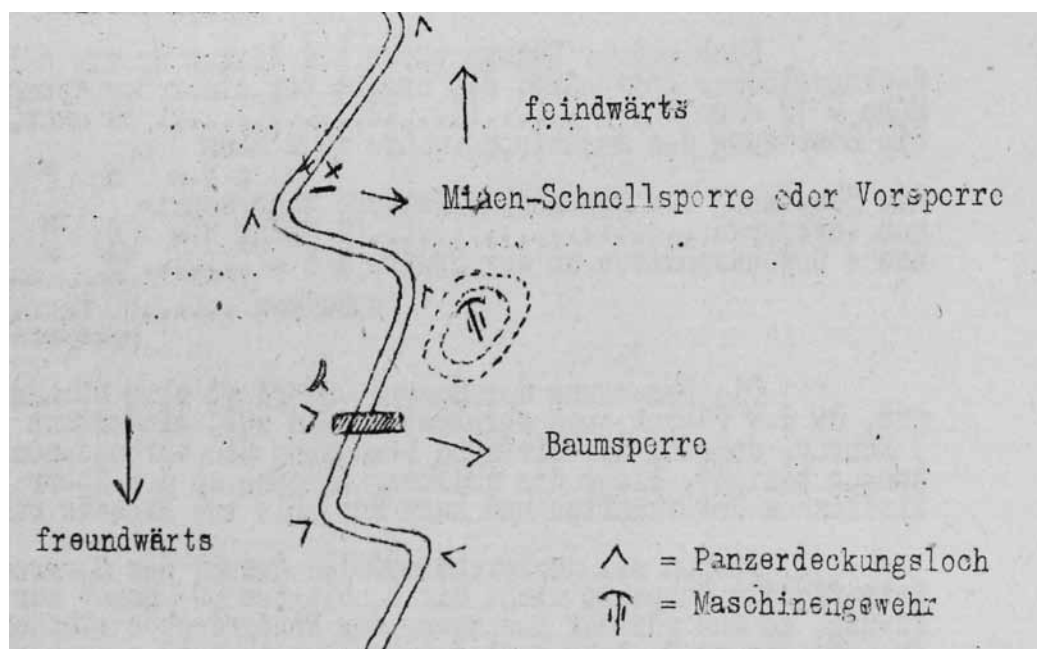

Schéma ideální obrany protitankového zátarasu. Při mimořádných akcích mělo úsek bránit alespoň devět příslušníků domobrany s minimálně šesti zbraněmi, pět pancéřovými pěstmi a ručními granáty. SOKA Liberec, fond Domobrana – okresní vedení Liberec.

58_ Je otázka, na kolik bylo toto přání Konrada Henleina dodržováno, či zda se jednalo jen o nerealistickou snahu pokračovat v jakési kronikářské tradici, která byla dříve pěstována u polo-vojenských organizací NSDAP. SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 103, kart. 13, Verwaltungsbefehl Nr. 1/45, 11. 4. 1945; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 106, kart. 13, Führung eines Bataillonstagebuches, 5. 1. 1945.

59_ SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 106, kart. 13, Einsatz des Volkssturms zur Vorbereitung der Kampfführung und Kampfführung an den Sperrern, 14. 4. 1945.

60_ Za ztrátu služební zbraně hrozil trest smrti. SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 111, kart. 13, Dienststrafordnung Deutscher Volkssturm, 19. 2. 1945; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl 44/45, Waffen, 13. 4. 1945.

61_ SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 97, kart. 13, Aktenvermerk für Führerbesprechung-Rathaus-Kl. Sitzungssaal, 12. 4. 1945; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 91, kart. 13, Erfahrungen mit den Sperrbesatzungen, 19. 2. 1945.

62_ SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 99, kart. 13, dopis velitele Volkssturmbataillonu 32/383 na okresní štábní vedení Německého Volkssturmu v Liberci, 9. 4. 1945.

63_ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě*, s. 309.

64_ Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde, R 55/603, fol. 100.

65_ SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 99, kart. 13, dopis na okresní štábní velitelství německého Volkssturmu, 18. 4. 1945.

66_ SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 92, kart. 13, dopis okresnímu štábnímu velitelství, 14. 4. 1945.

67_ SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 87, kart. 13, Regelung der Familienunterstützung, 14. 4. 1945.

68_ SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 92, kart. 13, dopis okresnímu štábnímu velitelství, 14. 4. 1945.

pravidelná hlášení, ale z nařízení říšského místodržícího měli vést na úrovni praporů a rot také podrobné deníky, dokumentující vznik, činnost a nasazení volkssturmu. Tyto kroniky měly být dle možností doplněny i fotografiemi, neboť si župní vedoucí ještě na počátku roku 1945 navzdory realitě přál, aby materiály sloužily po vyhrané válce jako podklady pro zaznamenání dějinných událostí.⁵⁸

Při řádných hlídkách měli tvořit posádku běžného protitankového zátarasu tři muži, při mimořádných akcích ideálně devět příslušníků domobrany s minimálně šesti zbraněmi, pěti pancéřovými pěstmi a ručními granáty. V případech důležitějších úseků měly být součástí výzbroje i kulomet a protitankové miny.⁵⁹ Realita v hlavním městě župy byla ovšem naprosto odlišná. Zajímavou zprávu o stavu libereckého volkssturmu zanechal okresní vedoucí NSDAP Josef Porsche, který při své kontrolní obchůzce, na počátku dubna 1945 našel muže sice více méně na svých místech, neboť vzdálení se považovalo za dezerci, ale na boj naprosto nepřipravené. Ozbrojen puškou s maximálně pěti náboji byl většinou pouze jeden z hlídkujících domobranců, na stanovišti se pak místo předepsaného počtu zbraní nacházely nejvýše dvě pušky a pancéřová pěst.⁶⁰ Žádný z oslovených nedovedl odpovědět na otázku, co by dělal, kdyby slyšel na kilometr vzdálenou palbu a detonace.⁶¹ Zoufalou morálku volkssturmu a stále častější dezerce na jaře 1945 popisují i další zprávy.⁶² Dle řídicího sektoru bezpečnostní služby v Liberci obyvatelstvo ve vítězství říše již nevěřilo, a to včetně jinak „zcela bezchybných nacionálních socialistů“.⁶³ Výjimkou nebyli ani důstojníci a velitelé praporů, kteří se svými muži již necvičili ani nepředávali rozkazy. Dokonce se neúčastnili ani porad na radnici a místo sebe posílali pokaždé jiného podřízeného.

Špatná morálka panovala rovněž při výcviku mužů, kteří měli k dispozici často jen staré pušky. Někde měli vojáci volkssturmu při cvičení možnost vypálit jen jednu ránu a stávalo se, že leckdy střelili pouze slepými náboji.⁶⁴ Rozsáhlou demoralizaci svých jednotek popisuje v dopise okresnímu veliteli volkssturmu i velitel praporu v Českém Dubu, Bataillonsführer Sitte poté, co jim na cvičení dorazily vadné pušky:

„Upřímně řečeno jsem hluboce otřesen nad více než žalostnými zkušenostmi z poslední instruktážní hodiny. Jsem rád, že se tohoto cvičení zúčastnilo pouze

deset mužů, neboť atmosféra byla katastrofální. Při cvičení se ze zbraní nepodařilo vypálit ani jediný náboj a já prosím o odborné zdůvodnění a přezkoumání záležitosti. Rád bych se dozvěděl, zda byly zbraně ve výrobní továrně alespoň jednou vyzkoušeny.“⁶⁵

Nasazení za hranice okresu Liberec

Dalo by se říci, že i přes zmíněnou těžkou službu mohli vojáci domobrany mluvit o štěstí, pokud se jejich činnost týkala jen stavby zátarasů, cvičení či pravidelných hlídek v okolí Liberce. Svě o tom věděli příslušníci praporu 32/400, kteří byli počátkem března 1945 vysláni do prostoru opavského vládního kraje, kde od 10. března probíhala sovětská ofenzíva známá jako ostravsko-opavská operace. Muži z liberecké domobrany zde měli vykonávat ženijní a zákopové práce, provádět předstunuté hlídky, leteckou pozorovací službu a pod vedením wehrmachtu se měli všestranně zdokonalovat ve vojenské službě.⁶⁶ Do opavské oblasti bylo z Liberce nasazeno téměř tři sta mužů, jejichž služba zde byla původně stanovena na šest týdnů pod podmínkou, že se jim dostane plné náhrady mzdy. Její vyplacení však vážlo a pokud se jejich ženy obrátily na okresní velitelství v Liberci s dotazem, kdy bude částka vyplacena, dostalo se jim jen obecné odpovědi, že muži už přijdou tak jako tak brzy domů a že otázku finanční podpory nelze jednoduše vyřešit.⁶⁷ Morálka těchto vojáků tak nebyla příliš dobrá. Jejich nasazení v bojové oblasti se z původních šesti týdnů protáhlo nejméně o měsíc a jejich kontakt s domovem byl minimální, protože poštovní služba mívala standardně zpoždění několik týdnů. Velitel nasazeného praporu charakterizoval situaci mužů takto:

„Jejich disciplínu lze označit jako velmi dobrou, vážnější zakročení proti přestupkům jako ojedinělé. Muži se naučili cítit se a chovat se jako vojáci. Panuje mezi nimi absolutní připravenost k nasazení. Zásobování není zcela dostačující, ale příprava jídla je všeobecně dobrá. Nálada mužů je silně narušena odloučením od domova, neboť rychlý přesun batalionu z vlasti měl za následek, že spousta mužů nemohla zařídít své hospodářské záležitosti. Překročení termínu nasazení mělo za následek silné otřesení morálky a s rozkazem o rozpuštění již batalion počítá jen velmi málo.“⁶⁸

Nevyhovující se ukázal i jejich zdravotní stav, protože 60% mužstva tvořili starší padesáti let, kteří snášeli jen s obtížemi důsledky zostřené nasazení na pozicích za každého počasí, zhoršené navíc nedostatečným přísunem kvalitních potravin. Příslušníci domobrany proto trpěli silným nachlazením, žaludečními a střevními problémy, následkem čehož muselo být během března a první poloviny dubna hospitalizováno 25 mužů a 17 dalších posláno domů ze zdravotních důvodů.⁶⁹

Mezitím však válka v Evropě pokračovala a v rámci Berlínské operace útočily na wehrmacht tři sovětské fronty. V Horní Lužici (Sasku) postupoval 1. ukrajinský front maršála Koněva, proti jehož 52. armádě německé jednotky učinily protiúder v oblasti Zhořelce a Lobavy.⁷⁰ Těchto bojů se měly účastnit i některé jednotky sudetoněmecké domobrany. Rozhodnutí o tom zaznělo na setkání libereckého a žitavského Kreisstabsführera 10. dubna 1945 na městském úřadě v Hrádku nad Nisou. Oba velitelé se nejprve dohodli na vzájemném předání map se zakreslenými protitankovými zátarasy podle stupně dokončení a poté se dohodli na poskytnutí vojáků stíhacího protitankového komanda (*Panzerjagdkommando*) volkssturmu z Frýdlantu a Liberce do operační oblasti Lobavy, neboť jak liberecký okresní velitel Matzig tvrdil, muži si zde přáli bojovat. Liberecký Kreisstabsführer slíbil zajistit odpovídající počet pancéřových pěstí a v neděli 15. dubna nechal vypravit zvláštní autobus vojáků, kteří se měli v následujících dnech zúčastnit boje proti tankům a jiným obrněncům.⁷¹ Další podrobnosti o průběhu této akce a jejím výsledku však chybějí.

I navzdory přetrvávajícím problémům byli vedoucí straničtí představitelé Říšské župy Sudety v čele s Konradem Henleinem rozhodnutí bránit území župy, a to i poté, co se po pádu Berlína a smrti Adolfa Hitlera mohly zdát všechny pokusy zvrátit vývoj na frontě marnými. Ještě na počátku května 1945 proto župní vedoucí počítal s aktivní obranou Liberce sedmi tisíci příslušníky domobrany s cílem zastavit postup Rudé armády dále do vnitrozemí.⁷² Již od 2. května dostaly jednotlivé prapory za úkol držet nepřetržitě hlídky na předem stanovištích u hlavních spojů na Liberec a zajistit jejich obranu před nepřátelskými jednotkami I. ukrajinského frontu, které v rámci následné pražské operace postupovaly přes Zhořelec do Čech ve snaze rozetnout skupinu armád

Střed.⁷³ Zostřené patroly se objevily i uvnitř samotného Liberce, kde měli příslušníci volkssturmu zajistit klid a za každou cenu zabránit nepokojům.⁷⁴ Od 6. května se navíc domobrana podílila i na zesílených nočních hlídkách, při nichž byli povinni zadržet veškeré podezřelé osoby a jakékoli události ihned telefonicky sdělit okresním velitelstvím.⁷⁵

Kapitulace a předání moci Revolučnímu národnímu výboru v Liberci

V posledních válečných dnech rovněž vrcholily snahy stranických funkcionářů a dalšího německého obyvatelstva nepadnout do rukou blížícím se Sovětům a utéci do amerického zajetí. Vstříc Američanům vyjel 7. května odpoledne i župní vedoucí Konrad Henlein, který hodlal uskutečnit svůj poslední záchranný plán, spočívající v přesvědčení západních spojenců o platnosti Mnichovské dohody a vyjednání obsazení prostoru župy americkou armádou.⁷⁶ Jeho nepřítomnosti v Liberci zatím využili představitelé českého revolučního národního výboru a již 8. května odešla jejich delegace na říšské místodržitelství za Henleinovým zástupcem Dr. Friedrichem Vo-

69_Lékařská zpráva Dr. Richtera o stavu mužstva. SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Gesundheitszustand und Verpflegung der Mannschaft, 6. 4. 1945.

70_Dějiny druhé světové války 1939–1945, 9. svazek, s. 313.

71_Standardní Panzer-Jagdkommando se skládalo ze tří mužů a jednoho velitele, přičemž každý muž měl být vybaven buď jednou samonabíjecí puškou MP bez bližšího určení s 200 náboji, nebo běžnou puškou se 60 náboji. Komando mělo dále disponovat dvěma pancéřovými pěstmi a ideálně dvěma ručními granáty. SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 92, kart. 13, Vermerk, 11. 4. 1945; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 92, kart. 13, Einsatz des Volkssturms zur Vorbereitung der Kampfführung und Kampfführung an den Sperren,

14. 4. 1945; SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 92, kart. 13, Besprechung mit Kreisstabsführer Zittau am 10. 4. in Grottau, 11. 4. 1945.

72_ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě*, s. 315.

73_Dějiny druhé světové války 1939–1945, 9. sv., s. 329.

74_SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 90, kart. 13, Befehl 51/45, Alarmeinheit-Reichenberg, 6. 5. 1945.

75_Hlídky trvaly od 21 do 6 hodin a jejich síla byla stanovena dle nebezpečnosti úseku. Pro službu měli být primárně nasazení dobře vycvičení muži, před začátkem hlídek ještě jednou poučení o užívání zbraně i ručního granátu. SOKA Liberec, Domobrana – okresní vedení Liberec, inv. č. 106, kart. 13, Sicherung und Schutz der Bevölkerung, 7. 5. 1945.

76_Konradu Henleinovi se sice podařilo dostat se do západních Čech, kde byl zadržen americkými vojáky u Lokte, avšak záhy po svém uvěznění v Plzni již definitivně pochopil marnost svých snah a 10. května 1945 raději spáchal sebevraždu. BIMAN, Stanislav – MALÍŘ, Jaroslav. *Kariéra učitele tělocviku. Ústí nad Labem: Severočeské nakl., 1983, s. 368–372; GEBEL, Ralf. „Domů do říše“. Konrad Henlein a Říšská župa Sudety (1938–1945). Praha: Argo, 2018, s. 269–272. ISBN 978-80-257-2468-2.*

gelerem s odhodláním přimět ho k předání moci.⁷⁷ To se jim nakonec podařilo vyjednat navzdory kategorickému nesouhlasu velitele liberecké posádky, který byl na setkání taktéž přítomen. Odpoledne pak byla Josefem Čapkem a Jaroslavem Tichým převzata radnice a vyvěšeny plakáty, oznamující v češtině i němčině odevzdání veškeré moci do rukou Revolučního národního výboru. Současně započalo i odzbrojování německých jednotek.⁷⁸ Ke střetu s německým volkssturmem během odzbrojování nedošlo, zaznamenány byly pouze lokální přestřelky. V následujících dnech byli příslušníci volkssturmu vyzváni, aby odstranili nedávno zbudované protitankové překážky a odevzdali výstroj v libereckých kasárnách.⁷⁹

77_V čele Revolučního národního výboru, který se ustanovil v březnu 1945, stáli Josef Čapek, Ing. Josef Polívka a MUDr. Jindřich Balogh. Závěr činnosti revolučního národního výboru v Liberci. *Stráž severu* 1, 9. 8. 1945, č. 62, s. 6; Jak byl osvobozen Liberec. *Stráž severu* 2, 9. 5. 1946, č. 108, s. 3.

78_Správu města předal revolučnímu národnímu výboru dosavadní starosta města Liberce Eduard Rohn, který jako jeden z mála místních vrcholných představitelů neuprchl a setrval na svém místě. KARPAS, Roman, et al. *Kniha o Liberci*, s. 384. Jakékoli úspěšné odzbrojení německých vojáků představovalo pro české povstalce výrazný přínos, neboť trpěli kritickým nedostatkem zbraní i munice. Jedním z kuriózních případů získání výzbroje byla akce dvou čtrnáctiletých českých chlapců, kteří v uniformách Hitlerjugend pronikli do domu SA, odkud vynesli střelivo a ruční granáty. Nejmladší liberečtí partyzáni příkladem. *Stráž severu* 1, 1. 6. 1945, č. 5, s. 3.

79_Zprávy a výzvy z Libereckého kraje. *Věstník Českého národního výboru v Liberci* 1, 1945, č. 2, s. 1.

80_Ke střetům s prchajícími německými vojáky došlo především v Nádražní ulici a dolním centru města. SOKA Liberec, *Kronika města Liberce 1945–1949*, s. 7–11.

81_Více k leteckým operacím sovětské armády na Liberecku v závěrečných dnech války PLAVEC, Michal. Letecké operace Rudé armády na Liberecku 8. a 9. května 1945 ve světle ruských dokumentů. *Fontes Nissae. Prameny Nisy* 14, 2013, č. 2, s. 14–21. ISSN 1213-5097.

82_Zanechána zde byla pouze malá posádka pod velením plukovníka Lykova. KARPAS, Roman, et al. *Kniha o Liberci*, 3. vydání, Liberec: Nakladatelství RK 2022, s. 385.

83_K událostem prvních týdnů na Liberecku a k problematice ustanovování státní moci více BIMAN, Stanislav – ČÍLEK, Roman. *Poslední mrtví, první živí*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1989, 272 s. ISBN 80-7047-002-X; KARPAS, Roman, et al. *Kniha o Liberci*, s. 384–393; MELANOVÁ, Miloslava, et al. *Liberec*, Praha: NLN, 2017, s. 326–342. ISBN 978-80-7422-484-3.

84_SOA Litoměřice, Mimořádný lidový soud Liberec, sign. Lsp 383/46.

85_Blíže k útěkům, sebevraždám a jednotlivým fázím odsunu německého obyvatelstva z Liberce LOZOVÍUKOVÁ, Kateřina. Němci v Liberci po druhé světové válce. *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, s. 114–151. O upřednostnění odsunu funkcionářů nacistických organizací před zahájením trestního stíhání svědčí i vyhláška Okresní správní komise z 15. června 1945 ve znění: „Všichni funkcionáři bývalé strany NSDAP ve Velkém Liberci jsou povinni okamžitě po uveřejnění této vyhlášky, nejpozději do 12. hodiny 16. června 1945 opustit území Československé republiky. Vztahuje se na všechny činovníky strany včetně Blockleiterů a funkcionáře složek SA, NSKK, NSFK, NSV, Hitlerjugend, BdM, NSF, NSLB, VDA a Turnkries 31, a sice na všechny osoby, které některou z uvedených funkcí zastávaly bez ohledu na dobu trvání této funkce.“ Vyhláška! *Stráž severu* 1, 16. 6. 1945, č. 18, s. 3.

Nejdramatičtější události nastaly až v noci z 8. na 9. května, kdy se přes Liberec od severu valily frontové jednotky včetně oddílů SS s těžkou bojovou technikou.⁸⁰ Vzhledem k tomu, že tyto oddíly nehodlaly splnit kapitulaci dohody a setrvat na místě, nýbrž pokračovat do amerického zajetí, došlo následujícího dne k bombardování únikových tras sovětským letectvem, a to včetně Liberce.⁸¹ Mezitím zástupci revolučního národního výboru navázali styk s Rudou armádou ve Frýdlantu a podali zprávu, že je Liberec již v českých rukou. Ještě téhož dne dorazily do Liberce první sovětské jednotky a po krátké zastávce pokračovaly ve svém postupu dále směrem k Turnovu.⁸² Česká správa však byla prozatím spíše formální, neboť vzhledem k svému počtu by Češi mohli jen stěží zajistit bezpečnost na území celého města. To se podařilo až o několik dní později, kdy se vracely sovětské jednotky z českého vnitrozemí a přicházely již první ozbrojené jednotky československé.⁸³

Co se týče trestních postihů, neposuzovala československá justice členství v německé domobraně jako trestné. Bývalí vojáci volkssturmu tak byli mimořádným lidovým soudem odsouzeni pouze v případě, pokud bylo prokázáno například členství v některé organizaci NSDAP, násilí vůči totálně nasazeným, zajatcům, či byli označeni jako zůřiví nacisté. Tímto způsobem odsoudil v roce 1946 Mimořádný lidový soud v Liberci například Richarda Sluku z Hodkovic nad Nisou, který dříve podléhal okresnímu velení volkssturmu v Liberci. Obžalovaný byl vyličen jako zakládající člen SdP v Hodkovicích nad Nisou, který vedl veškerou organizační činnost strany. V roce 1939 se stal členem organizace SA, kde dosáhl pozice Truppenführera. Podle svědků se do poslední chvíle nevzdával naděje na válečný obrat a nechal provádět opevňovací práce v rámci volkssturmu. Za svoji činnost byl odsouzen k osmi letům těžkého žaláře.⁸⁴

Většina příslušníků domobrany se však před mimořádným lidovým soudem pochopitelně nedostala a namísto toho byli nejčastěji odsunuti s ostatním německým obyvatelstvem „domů do říše“.⁸⁵

